

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

30 OCTOBER
1948

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

21e JAARGANG
Nº 10

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

Ingevolge papieroewijzing van het „Bureau Papierver-
deeling Pers”, nr. 1660/2837/V-20, verschijnt deze uitgave
maandelijks en is de omvang van dit nummer 8 bladzijden,
formaat 16 × 25 cm.

VEERTIG JAAR ARCHIEFDIENST.

Ieder, die zich in de loop der laatste veertig jaren ernstig met de geschiedenis van Utrecht heeft bezig gehouden en dus het gemeente-archief en de daarbij berustende bibliotheek over Utrecht en prent- en kaartverzamelingen heeft geraadpleegd, is in aanraking gekomen met den heer G. Brinkhuis, die daar op 15 November a.s. evenzovele jaren werkzaam zal zijn geweest.

Op zich zelf is zo'n langdurige arbeid in dienst der gemeenschap reeds een gelukwens waard.

Meer nog is dat het geval, wanneer die werkzaamheid gelegen heeft op cultureel terrein en verricht is met grote toewijding. Archiefwerk timmert niet aan de weg en valt niet door eclatante praestaties in het oog van de menigte. Het eist een geduldige en liefdevolle belangstelling voor historische aangelegenheden en nauwgezette, steeds voortgaande bewerking van materiaal, dat eerst daardoor bruikbaar wordt voor ieder, die zich in een of ander opzicht van het verleden van stad of land op de hoogte wil stellen. Voeg daarbij voor het onderhavige geval een grote, met nauwkeurigheid samengaande vlotheid, een op langdurige ervaring berustende kennis van de schatten, die archief en bijverzamelingen bevatten en een voorkomende welwillendheid om ieder te helpen en voor te lichten, die van het archief gebruik wenst te maken en men heeft een beeld van de heer Brinkhuis, waarmede de talloze bezoekers van het archief in de loop der jaren vertrouwd zijn geworden. De waardering, die archiefwerk verdient en nodig heeft, komt deze trouwe werker in het bijzonder toe.

Ook „Oud-Utrecht” heeft herhaaldelijk geprofiteerd van de kennis en de bereidvaardigheid van de heer Brinkhuis. Wij denken daarbij niet alleen aan medewerking van Maandblad en Jaarboekje of aan de Kroniek van Utrecht, door hem sedert enige jaren met zoveel zorg samengesteld, maar vooral aan die doorlopende kleine diensten en voorkomendheden, die de Vereniging en haar publicaties van deze stillen medewerker achter de schermen in allerlei vorm mochten ondervinden.

Het Bestuur van „Oud-Utrecht” is de heer Brinkhuis daarvoor van harte dankbaar en heeft alle reden om hem bij zijn jubileum geluk te wensen. Moge hij in de komende jaren zijn werkzaamheden met voldoening voor hem zelf en ten profijte van velen blijven verrichten en de waardering vinden, die hij daarvoor ten volle verdient.

OUD-UTRECHT EN NEDERSTICHT.

Voor menig lid der Vereeniging Oud-Utrecht zal het een niet-onwelkome verrassing zijn geweest, dat het Bestuur in de onlangs gehouden algemeene vergadering mededeeling deed van zijn nieuwe plannen. Deze plannen zullen, indien zij worden verwezenlijkt, veel kunnen bijdragen tot hernieuwden bloei der vereeniging. Zij zijn het uitvloeisel van besprekingen, welke hebben plaats gevonden tusschen het Bestuur en het Comité — het Nedersticht. Het wil mij daarom niet overbodig voorkomen, om, ter nadere toelichting, een korte uiteenzetting te geven van hetgeen het *Comité-het Nedersticht* zich voorstelt.

Omstreeks oudjaar 1947 heeft het Comité-het Nedersticht een omzendbrief laten uitgaan, teneinde de belangstelling te peilen voor een op te richten vereeniging, welke zich zou bezig houden met *de beoefening van de oudheidkunde in de Provincie Utrecht* in de ruimste beteekenis des woords. Teneinde ook plaatsen binnen het veld van belangstelling te kunnen trekken, welke voorheen deel hebben uitgemaakt van het Nederstichtsche wereldlijke gebied van de bisschoppen van Utrecht, dacht het Comité aan *het Nedersticht* als een geschikten naam voor de nieuwe vereeniging. Als voorbeelden van zulk een vereeniging kunnen gelden „Overijselsch Regt en Geschiedenis” en „Gelre”, vereenigingen, welke zich in een groote populariteit mogen verheugen. Ter bevordering van deze doelstelling stelt het Comité zich voor een *tijdschrift* uit te geven, waarin naast populaire artikelen en mededeelingen ook plaats voor meer wetenschappelijke opstellen zal zijn. Een dergelijk tijdschrift zal men tegen abonnementsprijs mede verkrijgbaar kunnen stellen voor personen en instellingen, niet-leden der vereeniging, om een meer levensvatbare uitgave te krijgen, welke zich zoo-

veel mogelijk bedruipen kan. De redactie zal m.i. niet slechts door één bestuurslid gevoerd moeten worden; doch er zal een redactie-commissie tot bijstand van den hoofdredacteur dienen te wezen, waarin vakmensen zitting hebben (rijks- of gemeente-archief-ambtenaren, een volkskundige, een archaeoloog, een kunsthistoricus, een rechtshistoricus, enz.). Laten de geldmiddelen zulks toe, dan diene ook de uitgave van *kleine monographieën*, populair zowel als zuiver wetenschappelijk, bevorderd te worden. Waar een op provinciale basis werkende vereeniging kans heeft een grooter aantal leden te kunnen werven dan een vereeniging van meer plaatselijken aard, zal het ook mogelijk moeten zijn om op het gebied van publicatiën meer te bereiken dan tot dusverre bij Oud-Utrecht het geval was, ook al zijn Jaarboekje en Maandblaadje steeds tot in de puntjes verzorgd. Behalve het tijdschrift is er een tweede belangrijk punt: de samenstelling van een *bibliographie* van de Provincie Utrecht en het oude Nedersticht. Reeds is onder leiding van het Comité een bescheiden begin met dit belangrijke werk gemaakt door Mej. Mr G. Breesnee te 's Gravenhage, toen zij als évacuée in Utrecht gedwongen verblijf hield.

Bij dit alles bedenke men, dat het werken van een dergelijke vereeniging op provinciale basis allerlei nieuwe mogelijkheden kan scheppen, niet slechts op het gebied van excursies, uitgave van geschriften e.d., maar ook practisch: voor het opmaken van streekplannen in ons land is samenwerking van alle mogelijke mensen in het gewest noodzakelijk; de vereeniging kan een centrum worden, waar alle wetenschappelijke en populair-wetenschappelijke gegevens worden verzameld met betrekking tot de kennis van verleden en heden van de Provincie. Hiertoe zal mettertijd wijziging in het secretariaat der vereeniging noodig worden. Op deze wijze kan iets, wat oogenschijnlijk een pure liefhebberij van oudheidsminnaars is, van *sociaal-economisch nut* worden.

Het Bestuur van Oud-Utrecht heeft zich in beginsel ermede vereenigd om voortaan op provinciale basis te werken en heeft zich daartoe reeds in verbinding gesteld met andere vereenigingen en genootschappen in de Provincie. Wil men geen samensmelting, dan blijft federatief werken altijd mogelijk. Voorts zal een statutenwijziging van Oud-Utrecht aanhangig gemaakt worden, om de ruimere doelstelling vast te leggen. Moge het Bestuur bij de leden dien warmen weerklank vinden, welke noodig is om van Oud-Utrecht een vereeniging te maken, die de vergelijking met „Overijsselsch Regt en Geschiedenis” en „Gelre” ruimschoots kan doorstaan. Hiermede zullen niet alleen de poovere financiën van Oud-Utrecht gebaat wezen, doch, zooals reeds gezegd, gaat het hierbij mede om een sociaal-economisch belang. Mocht Oud-Utrecht hier onverhoopt niet in slagen, dan zal het Comité-het Nedersticht opnieuw moeten gaan werken. Voorshands zij de leuze: men make

met behulp van Oud-Utrecht een *oudheidkundig centrum voor de Provincie Utrecht*, zoowel voor den leek als voor den wetenschaps-mensch, en men bevordere zooveel mogelijk de nieuwe plannen van het Bestuur.

A. JOHANNA MARIS.

Het komt mij wenschelijk voor, in afwachting van de mededeelingen, die het bestuur van „Oud-Utrecht” binnenkort aan de leden zal doen, een naschrift aan het schrijven van mejuffrouw Maris toe te voegen. Het kan anders den indruk wekken, dat het bestuur tot nu toe niet in de door haar aangegeven richting heeft gewerkt of geen plannen van overeenkomstigen aard heeft overwogen.

Als oud-bestuurslid weet ik, dat reeds lang geleden stappen zijn gewaagd, om het arbeidsveld der vereeniging uit te breiden. Inder-tijd is o.m. een beroep op alle burgemeesters in de provincie Utrecht gedaan, maar de uitkomst daarvan is niet groot geweest. Evenmin hebben de min of meer officieele pogingen, om tot samenwerking met een paar daartoe in aanmerking komende organisaties te gera-ken, tot de gehoopte uitkomst geleid.

Toch is in het Jaarboekje en in het Maandblad, niettegenstaande de belangstelling in de provincie beneden de verwachting bleef, steeds gaarne plaats aan bijdragen betreffende het Nedersticht verleend. De inhoud van 26 deelen van het Jaarboekje en van 21 jaargangen van het Maandblad leveren daarvan het bewijs.

Naast bijdragen van wetenschappelijke beteekenis is aan opstellen van populaireren aard gaarne plaats verleend. De laatst bedoelde artikelen hebben het doel der vereeniging sterk bevorderd, doordat ze in allengs grooter wordenden kring historische belangstelling hebben gewekt.

Ook de verzorging eener gewestelijke bibliographie is af en toe wel ter sprake gebracht, maar niet tot een begin van uitvoering kunnen komen. De moeilijkheden, die aan de samenstelling en aan de uitgave daarvan verbonden zijn, schijnen door mejuffrouw Maris onderschat te worden. De onvolprezen bibliographie van Gelderland, de eenige die bestaat, is, zooals ik van nabij weet, door de gelukkige samenwerking van particulier en vereeniging en zodoende min of meer toevallig, tot stand gekomen. Reeds omstreeks den tijd van die uitgave (in 1910) durfde „Overijsselsch regt en geschiedenis” den druk eener regionale bibliographie, waarvan de samenstelling haar kosteloos was aangeboden, om financieele redenen niet te aanvaarden. Behalve het honorarium voor verscheiden jaren redactie-arbeid, zouden de drukkosten voor een boek als dat van Gelderland zeker op 7 à 8 duizend gulden komen. De tegenwoordige hooge aanmaakkosten zijn b.v.b. ook

oorzaak, dat de copy van het 4de deel van Petit's repertorium al eenige jaren op zetten en drukken ligt te wachten.

Naar vergelijkbaarheid met de beide door mejuffrouw Maris genoemde vereenigen heeft „Oud-Utrecht” niet gestreefd, omdat naar de opvatting van het bestuur een werkwijze past, die met plaatselijke en met gewestelijke omstandigheden rekening hield.

Op de bewering der „poovere financiën van „Oud-Utrecht” ga ik hier liever niet in, omdat ik ze in dit verband onredelijk en onvriendelijk vind, en over de vorming van een oudheidkundig centrum, dat van sociaal-economisch nut is, meen ik slechts te mogen zeggen, dat die combinatie mij een zeer gewaagd experiment voor een historische vereeniging lijkt.

Om de uitvoering van juffrouw Maris' voornemens binnen afzienbaren tijd voor een klein gedeelte op gang te brengen, is het noodig dat nog in het eerstkomende jaar verdubbeling van het ledental bereikt wordt, en dat de aanwas gestadig aanhoudt. De ondervinding heeft geleerd, dat op de zeer wisselvallige baten van den verkoop van Jaarboekjes en Maandbladen niet gesteund kan worden.

Mejuffrouw Maris acht de mogelijkheden te groot. Door reeds nu een begin met de uitvoering van de door haar geschetste plannen te maken, zouden schadelijk werkende teleurstellingen tot een weinig bevredigenden toestand leiden. E.

Met enige verwondering nam ik kennis van de copie van het artikel van Mej. Dr A. J. Maris, dat weinig rekening houdt met de oplossing waarmede beide partijen hebben verklaard zich te kunnen verenigen indien de algemene ledenvergadering van „Oud-Utrecht” zich daarmede kan verenigen.

Welke deze oplossing is, zal men duidelijk uiteen gezet vinden in het volgend nummer van dit Maandblad.

Ik kan mij begrijpen, dat de illusies van Mej. Maris verder gaan dan wat door het bestuur van „Oud-Utrecht” op het ogenblik als bereikbaar wordt aangenomen, en dat zij voor de vervulling van hare wensen blijft strijden, doch als lid van het Comité-Nedersticht (zoals zij het noemt) acht ik haar aan voornoemd voorstel tot oplossing van het vraagstuk van samenwerking gebonden. O.

BOEKAANKONDIGING.

J. C. H. de Pater. De familie Falck in den patriottentijd en de reis van Anton Reinhardt Falck uit het bezette gebied van Holland naar Frankrijk in het jaar 1795. Amsterdam, 1943. (184 blzn.) 80.

Dit boek bevat de boeiende levensgeschiedenis van enkele leden der familie Falck, van Oost-Frieschen oorsprong, waarvan sommigen in de 18e eeuw hun fortuin in de Oost hebben gezocht en gevonden, anderen in Staatschen militairen dienst waren getreden. Eenigen hunner kinderen werden in Utrecht geboren en keerden daar ook na hun Indische jaren terug. Tot de laatsten behoorde Otto Willem, die zeer jong nog, zijn vader had verloren, geen fortuin had geërfd en zichzelf dus een weg door het leven moest banen. Als constabelsmaat op een traktement van 14 gulden 's maands verliet hij in 1756 de reede van Texel en na achtereenvolgens schrijver, boekhouder en koopman der Oost-Indische compagnie te zijn geweest, keerde hij in 1776 als oud-resident van Patna in Bengalen voor goed in het moederland terug, nadat hij op de terugreis aan de Kaap met Engela Appolonia Bergh, dochter van den Kaapschen regeeringssecretaris, kennis had gemaakt en in het huwelijk trad.

Zijn hart trok naar Utrecht, waar hij geboren was en zijn opvoeding, ten huize zijner grootmoeder, genoten had. Het eerst woonde het jonge gezin aan de Kromme Nieuwe gracht, vervolgens aan het Janskerkhof, de Hamburgerstraat en het Predikheerenkerkhof, 's zomers op Oostbroek in De Bilt, later op zijn buitengoed in Zeist. Van zijn aanvankelijk plan, om

de dorre heidegronden rondom Oostbroek te ontginnen, is echter niets gekomen.

Utrecht was toen een welvarende, rustige stad, die door oud-Indischgasten gaarne tot verblijfplaats werd gekozen. Falck was er zeker van kennissen of belangstellenden aan te treffen, met wie hij over zijn Indische jaren kon naboomen en zijn ervaringen uitwisselen. In Utrecht legde men al gauw beslag op hem en weldra werd hij tot regent van verschillende instellingen benoemd. Overigens ging hij op in de zorgen en de genoegens van zijn weldra opgroeiend gezin, en verder kortte hij zich den tijd met lezen, niet in de eerste plaats voor literair genot, maar voor de verrijking van zijn geest. De tijd was volop bezig te veranderen en de verandering ging aan de anders zoo rustige en bezadigde hoofdstad allerminst spoorloos voorbij. De theorie van de beste staatsinrichting vervulde de hoofden en de harten, en nog meer de practijk. Wat erger was, de verdeeldheid, die al zoo lang ondergronds had gewoeld, kwam nu grimmig aan de oppervlakte. De patriottenbeweging brak los en de partijstrijd sleepte allen onweerstaanbaar mee. Bijna nimmer in de geschiedenis hadden de partijen elkaar zoo algemeen en fel bestreden. Een heftigheid had zich van de geesten meester gemaakt, die geen eer en fatsoen meer scheen te kennen. Personen en partijen werden niet meer uiteengehouden. In spotschrift en schimpdicht beschuldigde men elkaar van de dierlijkste dingen.

Otto Willem Falck was niet in de wieg gelegd voor partijman. Zijn voorname geest had een afkeer van

de felheid, waarmee de voorstanders van het nieuwe en de verdedigers van het oude elkaar te lijf gingen. Zijn belangstelling ging ongetwijfeld uit naar de nieuwe denkbeelden, maar zij was eigenlijk meer bespiegelend. Ze langs revolutionairen weg in practijk te brengen, daaraan dacht hij geen oogenblik. Het liefst hield hij zich buiten de partijen, maar daaraan was in Utrecht geen denken, waar de botsing het hevigst werd.

In Utrecht was een zeer ontwikkelde middenstand, die in de academie zijn middelpunt had. Welsprekende verdedigers van de nieuwe denkbeelden uit dezen kring kregen vat op de bevolking, die haar eerbiedige onderdanigheid tegenover de regenten uit het oog begon te verliezen, nu deze zelf van de hoogte, waarop ze altijd hadden getroond, afdaalden, om zich met Jan en Alleman te verbroederen. Een dolle geestdrift maakte zich onder hun invloed van de Utrechtsche bevolking meester. Het eerste uitte zich deze in den drang naar bewapening, Het zat in de lucht, om zich te oefenen in het exerceeren en den wapenhandel. De vrije Bataven zouden dan de middelen hebben, om zich te verweren tegen alle dwingelandij. Utrecht gaf daarbij het voorbeeld, waar men kon aansluiten bij de oude instellingen, de in 1610 opgerichte en in 1702 hervormde, doch sedert dien in verval geraakte schutterij. Hier zag de volksbeweging haar kans. In 1783 kregen de vroede vaderen een rekwest te verwerken van meer dan 600 burgers, die aandrongen op reorganisatie der oude schutterij. 't Gaf heel wat geharrewar, maar de vroedschap wilde of durfde er zich niet tegen te verzetten en in Juli van dat jaar kwam een nieuw reglement tot

uitvoering. Naast de acht compagniën dezer schutterij werd nog het exercitie-genootschap Pro patria et libertate opgericht.

De positie van deze instelling tegenover de schutterij was van meet af onduidelijk. Het ging onder het mom, dat de oefeningen van de schutterij eigenlijk niet voldoende waren. Maar de officieren waren niet door de vroedschap beëdigd, er behoorden leden toe, die als burger noch als schutter in den eed van de stad stonden, vreemdelingen in Utrecht, die tot deze stad in geen andere betrekking stonden dan dat zij exerceerende of contribueerende leden van het genootschap waren. Er was bij de vroedschap een sterk wantrouwen, dat men deze elementen door een achterdeur invloed op de stadszaken wilde geven. Het stadsbestuur wilde er dan ook niet aan, dat het genootschap een negende schutter-compagnie zou vormen. Maar de jonge student Quint Ondaatje, een geboren volksmenner en geheel vervuld van de patriotsche vrijheidsidealen, wist er de burgerij warm voor te maken en de vroedschap moest het genootschap wel tolereeren, evenals het jeugd-exercitie-genootschap van 12 tot 16-jarige knapen, dat onder de zinspreuk „Bato's kroost" eenigen tijd later werd opgericht. Er was Ondaatje alles aan gelegen, om aanzienlijke Utrechtenaren voor zijn genootschap te winnen en hij had daarvoor ook het oog geslagen op Otto Willem Falck, die in Juni 1783 werd uitgenodigd tot het corps toe te treden. Maar Falck, die bij de schutterij was ingedeeld als luitenant van het Papenvaandel, moest van de heftige patriotten niets hebben. Hij stond aan de zijde der gematigden, was tegen het nog geldende regeringsreglement van

1674, doch wilde daarin in geen geval langs revolutionairen weg verandering brengen en op deze wijze den volksinvloed uitbreiden. Het kwam tot een heftige uiteenzetting en toen de oud-Indischgast de voormannen der beweging ontving, begonnen zij hem driftig zijn houding te verwijten. Voortaan zou hij als een vijand van het vrijcorps beschouwd worden. Falck kon het zich voor gezegd houden. Het liefst had hij zich buiten den partijstrijd gehouden, maar als luitenant van het Papenvaandel raakte hij er middenin.

Dr. De Pater geeft dan een levendige beschrijving der volksbeweging, die zich in korten tijd ontwikkelde uit de tusschentijdsche benoeming van mr. Paul Engelbert Voet van Winsen tot lid der vroedschap. Op aandrang der patriotten geschiedde deze benoeming door het college zelf en niet, zooals het regeeringsreglement bedoelde en tot dien in overeenkomstige gevallen ook geschied was, door den stadhouder. Het verloop van de hieruit voortvloeiende gebeurtenissen was voor Otto Willem reden, om met zeventien andere burgerofficieren ontslag te nemen. Elf hunner kwamen op dit voornemen terug, doch de anderen bleven bij hun besluit. Drie daarvan hadden acht jaar gediend, maar de vier overigen, waaronder Falck, hadden hun tijd nog niet uitgediend, en de vroedschap diende dus te beslissen, of zij het ontslag kon verleenen en of de heeren dan niet eerst de gebrui-

kelijke „uitkooppenningen” moesten betalen. Maar de vroedschap was, zooals te verwachten viel, den officieren gunstig gezind; zij besliste, dat het ontslag werd aanvaard en de uitkoopgeldten niet behoeften te worden betaald.

Otto Willem's verbintenis als luitenant van het Papenvaandel, die hem veel ergernis had opgeleverd, werd door deze beslissing verbroken. Ofschoon niet prinsgezind, was hij toch te verstandig om door buitenlandsche, in dit geval Fransche hulp hier te lande een omwenteling te helpen bewerken. In 1786 vertrok hij als lid van het toen nieuw opgerichte „praeparatoir besoiigne” der Oost-Indische compagnie naar Amsterdam, waar hij in 1814 overleed. Hij was de vader van Anton Reinhardt van het driemanschap van 1813.

Zijn neef Otto Willem Philippus is het minder gelukkig vergaan. Hij had behoord tot de negentien vroedschappen, die om overeenkomstige redenen als de officieren, eveneens in Maart 1784 hun ontslag hadden genomen. Veertien dagen later kwamen zij echter onder den invloed van verzoeningspogingen, op hun „niet vrijwillig, maar door dwang en overmagt” genomen besluit terug. Onder de zich voortdurend scherper toespitsende verhoudingen zou het echter hem, die één der heftigsten in het verzet was geweest, door „het volk” worden ingepeperd, zooals een volgende keer zal blijken.